

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія:
ІСТОРІЯ**

**Засновник і видавець ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»**

Виходить з 1995 року

ВИПУСК 1 (36)

**Ужгород
Видавництво Ужгородського національного університету «Говерла»
2017**

Редколегія публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди їх авторів.

За зміст публікацій, достовірність фактів, цитат, дат тощо відповідає автор.

Рецензенти:

Гарагонич Василь Васильович – доктор історичних наук, професор; професор кафедри туристичної інфраструктури та сервісу ДВНЗ «УжНУ». Заслужений працівник освіти України.

Тодоров Ігор Ярославович – доктор історичних наук, професор; професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій ДВНЗ «УжНУ».

Відповідальний за випуск:

Керецман Надія Павлівна – кандидат історичних наук, доцент; доцент кафедри історії Стародавнього світу і Середніх віків ДВНЗ «УжНУ».

Адреса редколегії:

Факультет історії та міжнародних відносин
площа Народна, 3
м. Ужгород
88000.

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENT
«UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»
FACULTY OF HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS**

**SCIENTIFIC HERALD
OF UZHHOROD UNIVERSITY**

**Series:
HISTORY**

Founder and publisher – State higher educational establishment
«Uzhhorod National University»

Published since 1995

ISSUE 1 (36)

**Uzhhorod
Printing House of Uzhhorod National University «Hoverla»
2017**

Orthodox Christians, and Greek Catholic should look for a common ground. Reforming the GCC in that case will bring closer Greek Catholics to the Orthodox tradition. The main areas of reforming are liturgy, monasticism, the introduction of the Ukrainian language in daily church use and the creation in Lviv of theological academy. Such attempts to change for centuries the established charter of church life caused rough reaction, mostly negative, in the Ukrainian society.

To promote the idea of uniting Ukrainian churches in a single Christian Church, Metropolitan Sheptytsky created an institution for training specialists among clergy on issues of unification. To spread the idea of reunification, monastic orders, which promoted unity in the territory of the Western Ukraine were actively used. This also includes the organization of the Russian Catholic Church. The activity of Andrey Sheptytsky was aimed at finding mutual understanding between representatives of all Christian trends in Ukraine.

Keywords: Ukrainian Greek Catholic Church, Ukrainian Orthodox Church, Andrey Sheptytsky, inter-war Ukraine, ukrainization of the GCC, reforming of the GCC.

УДК 94(477.87) «19»: 271.2-726.2

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ПРАВОСЛАВНОГО ЄПИСКОПА НЕСТОРА (СИДОРУКА) (1894-1951) У СВІТЛІ НОВИХ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Данилець Ю. В. (Ужгород)

У статті досліджено невідомий сюжет із біографії православного єпископа Нестора (Сидорука) (1904-1951), що пов'язаний із репресіями проти нього 1936 р. На основі матеріалів кримінальної справи з'ясовується перебіг слідства та аналізуються результати розслідування. Показано позицію свідків у справі, наведено витяги із характеристик і довідок. Вивчення документів дало підстави зробити висновок про те, що Г. Сидорука було засуджено безпідставно.

Ключові слова: вирок, група, засуджений, обвинувачений, свідок, суд.

Постановка проблеми. 1945 р. з ініціативи місцевого духовенства розпочався процес переходу Мукачівсько-Пряшівської єпархії Сербської Православної Церкви (далі – СПЦ) до складу Руської православної церкви (далі – РПЦ). Під час роботи Священного Синоду СПЦ 6-8 вересня 1945 р. було ухвалено відповідну постанову про канонічний відпуск закарпатської єпархії. На засіданні Священного Синоду РПЦ 22 жовтня 1945 р. єпископ Володимир (Раїч), який керував парафіями в Мукачеві з 1938 р., зачитав рішення сербських архієреїв та офіційно висловив згоду на перехід пастви під юрисдикцію Московського патріарха [15, с. 20]. 23 жовтня 1945 р. на Мукачівсько-Ужгородську кафедру було призначено єпископа Нестора (Сидорука) [5, арк. 41].

Метою нашого дослідження є висвітлення життєвого шляху та діяльності єпископа Нестора. Особливої актуальності ця наукова проблема набуває у зв'язку з виявленням нових важливих архівних документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать єпископа Нестора є однією із найменш вивчених серед закарпатських архієреїв. Його період служіння в краї обмежується 1945-1948 рр. та припадає на післявоєнну радянізацію з її неоднозначностями та суперечностями. Окремих публікацій, присвячених життєвому шляху єпископа

Нестора, з'явилося не багато. Відзначимо статтю російського дослідника Олександра Федосєєва про албанську місію архієрея в квітні 1948 р. [21]. Кілька матеріалів про єпископа було опубліковано на сторінках «Журналу Московської патріархії» [8; 12; 20; 23]. Серед них можна виокремити некролог, який підготував Микола Концевич [9, с. 7-8]. Це ж видання розмістило на своїх сторінках одну статтю самого єпископа Нестора, котра стосувалася життя Мукачівсько-Ужгородської єпархії [13, с. 37]. Фрагментарно про діяльність Нестора згадують у своїх працях Богдан Боцюрків [3], Віктор Войналович [4], Володимир Фенич [22] та інші. Дві публікації на основі архівних документів надруковані нами 2016 р. у збірниках матеріалів міжнародних наукових конференцій [6-7].

Виклад основного матеріалу. Єпископ Нестор (в миру – Георгій Мартинович Сидорук) народився 10 січня 1904 р. в м. Заверце Бендинського повіту Петроківської губернії Царства Польського (нині Сілезьке воєводство Польщі). Його батько працював мировим суддею, дід був православним священиком. 1920 р. Георгій закінчив Полтавську гімназію, а з 1922 р. був читцем при кафедральному Свято-Успенському соборі. 1926 р. він закінчив історичний факультет Харківського університету. За деякими даними, 1929 р. захистив кандидатську дисертацію. Після університету викла-

дав у різних навчальних закладах Полтави, зокрема на робітничому факультеті сільськогосподарського інституту, в школі робітничо-селянської міліції НКВС, у будівельному інституті [1]. 1936 р. його було засуджено на 4 роки, відбував ув'язнення в Ухтинсько-Печорському виправно-трудовому таборі. В роки німецької окупації працював директором Полтавського музично-драматичного театру [18, с. 76]. З 1942 р. викладав на пастирсько-богословських курсах Полтавської єпархії. 2 листопада 1944 р. рукоположений у сан диякона, а через два дні – у сан священика. Після цього призначений настоятелем Полтавського кафедрального собору. 3 січня 1945 р. – протоієрей. 24 вересня 1945 р. – пострижений у чернецтво, 30 вересня того ж року зведений у сан архимандрита. 14 жовтня 1945 р. висвячений в єпископа Уманського, вікарія Київської єпархії з призначенням тимчасово керуючим Мукачівсько-Пряшівською єпархією [12, с. 31]. У червні 1948 р. переведений на Курську і Белгородську кафедру [23, с. 40]. 1 жовтня 1951 р. раптово помер від крововилив у мозок [9, с. 7].

Маловідомим фактом біографії єпископа Нестора є його переслідування та засудження репресивно-каральними органами. У жодній із публікацій, котрі друкувалися за радянських часів, цей факт не було висвітлено. У праці Олексія Раздорського «Архиереи Курского края XVII–XX вв.» теж не знаходимо цих відомостей [16, с. 58–59], що пояснюється відсутністю відповідних документів. 2006 р. вийшла друком четверта книга із серії «Реабілітовані історією. Полтавська область». На сторінці 193 редакція розмістила невелику довідку про репресованого Сидорука Георгія Мартиновича, 1904 р., який проживав у м. Полтава [17, с. 193]. Через три роки в Москві було видано перший том листування патріарха Олексія I із Радою у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР. Серед багатьох документів зустрічаємо кілька листів, у яких згадується єпископ Нестор. Крім того, у біографічних поясненнях наприкінці тому подано інформацію, яка містить відомості про засудження Сидорука на 4 роки таборів [14, с. 778]. Не фігурували згадані трагічні події і в особистих документах архієрея. Так, в автобіографії від 7 вересня 1948 р., що зберігається у фондах «Государственного архива Российской Федерации», Нестор пише про захист кандидатської дисертації 1929 р., а далі переносить оповідь на 1944 р. Очевидно, що про даний факт було відомо в патріархії, але він обопільно замовчувався.

Звернувшись до керівництва Архіву Управління Служби Безпеки в Полтавській області щодо наявності у фондах кримінальної справи єпископа Нестора, ми отримали позитивну відповідь. На адресу аналогічної установи в Ужгороді було вислано два томи архівної справи, котра стосувалася братів Георгія та Сергія Сидоруків [1]. Перейдемо

до безпосереднього аналізу матеріалів кримінальної справи.

13 лютого 1936 р. уповноважений таємно-політичного відділу (ТПВ) Полтавського міськвідділу НКВС Здиховський підписав постанову про обрання запобіжного заходу Г. Сидоруку. В документі зазначалося, що внаслідок розгляду матеріалів по звинуваченню у злочинах, передбачених статтями 54-11 та 16-54-8 Кримінального кодексу УРСР, які виражалися в тому, що названий громадянин був членом фашистської терористичної організації, яка мала на меті озброєний виступ проти СРСР та здійснення терористичних актів проти «вождів Партії та Уряду», «Сидорук Г. М. є соціально небезпечним, і його перебування на волі може відбитися на ході слідства». Через це, керуючись відповідними статтями законодавства, уповноважений постановив взяти підозрюваного під варту і тримати в ізоляторі Полтавського міськвідділу НКВС [1, арк. 3]. Дане рішення було санкціоноване міським прокурором, із вказівкою про те, що Г. Сидорук «входив до складу контрреволюційної повстансько-терористичної організації, проводив активну контрреволюційну повстанську діяльність, що видно із копії показів Ельмановича Д. С. та Романського О. М.» [1, арк. 4]. Начальником ТПВ Лазуренком було видано ордер на арешт та обшук підозрюваного [1, арк. 8]. Звернувшись до КК, затвердженого ЦВК УСРР 8 червня 1927 р., з'ясовуємо, що пред'явлені статті стосувалися наступних злочинів: 54-11 (участь у контрреволюційній організації), 16-54-8 (підозра у вчиненні терористичних актів) [10, с. 19].

16 лютого 1936 р. слідчий Назаров провів обшук та склав анкету арештованого. В документі зазначалося, що Г. Сидорук «был арестован в 1924 году, в 1929 году по ст. 54-10 УК УСРР (анти-радянська пропаганда і агітація – автор), в 1930 г. – был арестован, сидел около 1 месяца», без пред'явлення обвинувачення [1, арк. 10]. Того ж дня Лазуренко провів перший допит Г. Сидорука, зосередившись в основному на зв'язках останнього з О. Романським. Георгій повідомив, що познайомився з останнім у 1913–1914 рр., коли навчався в гімназії. 1930 р., разом із братом Сергієм, вони зустрічалися з О. Романським на його квартирі [1, арк. 34–35]. Під час допиту 23 лютого 1936 р. слідчий розпитував затриманого про контакти з Д. Ельмановичем, Е. Харечком та О. Чуйковою. Виявилося, що Ельманович і Харечко були також однокласниками Сидорука по гімназії та в різний час виїхали до Москви й Ленінграда [1, арк. 37]. Отриманих відомостей слідчому виявилось достатньо, щоб підготувати 28 лютого 1936 р. постанову про пред'явлення Г. Сидоруку обвинувачення. Вона в цілому повторювала згадані вище документи уповноваженого ТПВ та прокурора від 13 лютого 1937 р. [1, арк. 12]. 1 березня 1936 р. начальник ТПВ

Лазуренко провів допит обвинуваченого. Він задав Сидоруку єдине питання, чи той був «учасником контрреволюційної фашистської терористичної організації». Однак Георгій категорично заперечив дане звинувачення [1, арк. 38]. 19 березня відбувся черговий допит. Цього разу слідчого цікавили політичні погляди Романського, Ельмановича й Харечка. Заарештований повідомив, що знає названня осіб як «радянських людей», і про їхню «контрреволюційну діяльність» йому нічого не відомо [1, арк. 41-42].

Паралельно велось слідство й над Сергієм Сидорук (1901 р. н.), якого заарештували одночасно з молодшим братом. Він здобув вищу освіту, заочно навчався в Москві. На час арешту працював лектором Полтавського робітфаку Київського технологічного інституту харчової промисловості. На допитах він повідомив, що підтримував постійне листування з О. Романським, часто бував у нього вдома в Москві. Окремо в документах фігурують О. Поляков, колишній директор Полтавської обсерваторії, згадуваний вище Д. Ельманович, О. Постоєв, О. Чуйкова [1, арк. 19-20]. Старший Сидорук аналогічно відкинув звинувачення у зв'язках із контрреволюційною організацією [1, арк. 27]. На відміну від Георгія, який під час допитів не сказав нічого поганого про своїх знайомих, Сергій 3 березня 1936 р. повідомив, що в 1924-1925 рр. Ельманович зачитував для нього та родини Ярославцевих власні антирадянські вірші. 1932 р., під час зустрічей із Романським та Ельмановичем, С. Сидорук розповів їм про продовольчі труднощі в Україні, які, на його думку, були пов'язані з неправильною політикою радянської влади й партії щодо колективізації, яка призвела до голоду [1, арк. 29]. Крім того, Сергій проінформував про діяльність у 1922-1923 рр. астрономічного гуртка в Полтаві під керівництвом О. Романського. На своїх засіданнях гуртківці допускали антирадянські висловлювання, критикували окремі заходи більшовиків [1, арк. 30-31].

13 березня 1936 р. заарештованих братів Сидоруків було переведено в розпорядження ТПВ Харківського обласного управління НКВС для продовження слідства [1, арк. 13]. Через три дні було ухвалено відповідну постанову та розпочалися нові допити. І знову Георгій Сидорук відкидав пред'явлені йому закиди в причетності до контрреволюційної групи та проведенні антирадянських розмов. «Я к контрреволюционной организации не принадлежу и никогда на контрреволюционные темы ни с кем не беседовал» [1, арк. 46]. Розуміючи, що завершити слідство у відведені строки не вдається, помічник начальника 3-го відділу ТПВ Харківського обласного управління НКВС, молодший лейтенант держбезпеки Замков видав постанову, згідно з якою термін слідства було продовжено до 13 травня 1936 р. У мотиваційній частині

документа зазначалося, що слідством встановлено належність Георгія та Сергія Сидоруків до контрреволюційної організації на чолі з О. Романським, арештованим у Москві органами Головного управління державної безпеки НКВС СРСР. Слідчими планувалося провести очні ставки та допити свідків, які проходили по справі [1, арк. 14]. Дану постанову було підтримано вищим керівництвом обласного НКВС та санкціоновано військовим прокурором Харківського військового округу М. Романовським [1, арк. 15]. Принагідно зазначимо, що названий прокурор згодом сам потрапив під репресії. 21 жовтня 1937 р. його було заарештовано за звинуваченням у керівництві есерівською антирадянською організацією, а наступного року розстріляно [19, с. 62]. За словами О. Бажана, головною причиною знищення прокурора стало те, що «співробітники прокуратури Харківського військового округу намагалися чинити хоч якийсь опір «єзовському свавіллям»» [2, с. 92].

У кримінальній справі містяться тексти допитів Г. Сидорука від 10 квітня та 8 червня 1936 р. Вони в основному повторювали факти, про які йшлося в попередніх допитах. Г. Сидорук продовжував заперечувати антирадянську діяльність, не навів жодного факту про бесіди на контрреволюційні теми. В той же час його брат С. Сидорук давав покази, котрі свідчили про його антирадянську спрямованість. 19 квітня 1936 р. на запитання слідчого, скільки разів він їздив до Москви у супроводі свого брата, Сергій відповів, що такий випадок був тільки один раз. «В 1931 или 1932 году, точно не помню, я ездил в Москву сдавать сессию, а через несколько дней приехал и мой брат Сидорук Георгий. Брат ездил в Москву просто познакомиться с ней, сходить в музей, театр и т. д. Больше, с тех пор, он в Москве не был» [1, арк. 53].

4 червня 1936 р. було підписано постанову, за якою до кримінальної справи Сидоруків долучили копії протоколів допитів членів «групи Романського», засуджених у Москві за терористичну, контрреволюційну діяльність. Зокрема в матеріалах справи зберігаються витяги з допитів: Д. Ельмановича, О. Чуйкової, Олени Романської, Олексія Романського, Г. Майфета, М. Гавриленко. Аналіз документів дає підстави зробити висновок про те, що названі особи самі дали проти себе покази. Вони говорили про регулярні збори антирадянської організації, про підготовку до терактів проти Сталіна тощо. Д. Ельманович 29 листопада 1935 р. заявив, що на зібраннях «контрреволюціонерів» у 1932-1935 рр. були присутні й брати Сидоруки. «Перед Сидорук (Сергеем) были поставлены более конкретные задачи в этом направлении. Ему было поручено, вместе с его братом Георгием, развернуть среди крестьянства на Полтавщине повстанческую агитацию» [1, арк. 85]. О. Романський доповнив показання фактами, що Сидорукам доручили готувати

в Україні кадри для антирадянської організації [1, арк. 99]. Показання Ельмановича та Романського в цілому підтверджували О. Чуйкова та О. Романська, але вони не називали серед членів групи Георгія Сидорука. М. Гавриленко на допиті від 9 лютого 1936 р. називав Г. Сидорука як особу, яка групувалася навколо Г. Майфета [1, арк. 74]. З інших джерел відомо, що українського письменника, літературознавця, перекладача Григорія Майфета, 1903 р. н., було заарештовано Полтавським відділенням НКВС 5 грудня 1934 р. та засуджено до 10 років таборів [1, арк. 116]. Ув'язнення він відбував на Білому морі, а потім на Воркуті. Після звільнення проживав на поселенні на Печорі, а 1950 р. його було знову заарештовано й засуджено на поселення в Комі. Після реабілітації повернувся до Полтави, але згодом виїхав на попереднє місце заслання. 13 вересня 1975 р. покінчив життя самогубством [11].

3 червня 1936 р. лейтенант Антонов оголосив Г. Сидоруку протокол про закінчення слідства та пред'явив матеріали кримінальної справи [1, арк. 118]. Документи було передано на вивчення до прокуратури, яка 17 липня 1936 р. видала постанову про повернення справи на додаткове розслідування. Перед слідчими ставилися такі завдання: «а) более подробного исследования деятельности обвиняемых... по месту их жительства и работы в г. Полтава (за время с 1932 г. по день ареста), с получением на них отзывов о службе и поведении от администрации, партийных, профсоюзных организаций, из учебных заведений, где они работали; б) для истребования из НКВД г. Москвы копии обвинительного заключения и приговора суда по делу участников Московской контрреволюционной террористической группы и более развернутых показаний ее участников о практической деятельности братьев Сидорук» [1, арк. 120].

На виконання рішення прокуратури 5 серпня 1936 р. до справи було долучено характеристики на братів Сидоруків. У додатковому пакеті виявлено цілий ряд свідочств, довідок та інших документів, які датовані 1930-1935 рр. Більшість із них характеризують Г. Сидорука з позитивної сторони. Наприклад, директор Полтавського електромеханічного технікуму зазначав: «За час викладання т. Сидорук виявив себе як кращий ударник, до своїх обов'язків ставився добре, організував учбовий процес у своїх дисциплінах, добився високих якісних показників». Керівництво школи робітничо-селянської міліції НКВС 1934 р. нагородило Г. Сидорука грамотою за відмінну працю [1, арк. 138]. Зустрічалися й негативні, явно упереджені оцінки. Зокрема, директор Полтавського сільськогосподарського інституту повідомив, що Г. Сидорук активної участі у роботі громадських організацій не брав, а якщо й виступав на педрадах, то лише з питань побуту студентів. У документі знаходимо ще ряд закидів, які мали

показати негативні риси затриманого як викладача: «отличался исключительным рвачеством, что выражалось в том, что он всегда набирал себе чрезмерную нагрузку в различных школах Полтавы»; «характерной чертой Сидорука Г. М. является погоня за дешевым авторитетом среди студентов путем чрезмерно предупредительного, слащавого подхода» [1, арк. 124].

З 5 по 10 серпня 1936 р. було допитано свідків у справі. Викладач сільськогосподарського інституту Я. Харчин заявив, що Г. Сидорук уникав участі в суспільно-політичній роботі інституту. «Сидорук держал себя замкнуто, на собраниях не выступал, потому что он был недоволен мероприятиями советской власти и коммунистической партии. Мне многократно приходилось с ним говорить и на политические темы, но Сидорук открыто враждебных взглядов, хотя и не высказывал, но чувствовалось, что он говорит не искренне, и таит в себе какую-то ненависть по отношению к Советской власти» [1, арк. 128]. Інший свідок – доцент будівельного інституту С. Даншев – розповів слідчому, що в 1927-1928 рр. брати Сидоруки систематично відвідували автокефальний храм у Полтаві, підтримували зв'язки з церковним кліром і були прихованими противниками радянської влади [1, арк. 130]. Факти, що були надані свідками, в переважній більшості базувалися на їхніх здогадах, але для слідства цього було достатньо.

16 серпня 1936 р. заарештованим пред'явили матеріали додаткового слідства й надали право ознайомитися з показаннями свідків [1, арк. 131-132]. 25 серпня 1936 р. було оприлюднено обвинувальний акт. У документі зазначалося, що Сидоруки встановили контакт із терористичною групою в Москві, періодично їздили туди, влаштовували зібрання, на яких обговорювалися питання здійснення терористичних актів над керівниками партії та уряду, інформували про політичне становище в Україні, отримували завдання проводити роботу з підготовки селян до повстання. Крім того, братам закидали контрреволюційну агітацію серед викладачів Полтавського інституту народного господарства та зв'язки із засудженим письменником Г. Майфетом. Безпосередньо Г. Сидоруку ставили у вину наступні злочини: «а) состоял членом террористической группы в Москве; б) участвовал на совещании этой террористической группы; в) получал задание проводить на Украине работы по подготовке к вооруженному восстанию крестьян против Советской власти». Окремо в документі зазначалося, що Георгій та Сергій винними себе не визнали. Справу було направлено військовому прокурору ХВО для подальшого провадження [1, арк. 133-135]. Він перекваліфікував обвинувачення зі ст.ст. 54-11, 16-54-8 на ст.ст. 54-10, 54-11 КК УРСР, з огляду на те що «следствием не добыто материалов, изобличающих обвиняемых в проведе-

нии практической деятельности по террору» [1, арк. 138].

10 вересня 1936 р. матеріали було передано до Харківського обласного суду. 3 листопада того ж року було проведено нараду спеціальної колегії, яка ухвалила рішення про проведення виїзного закритого засідання в Полтаві [1, арк. 143]. Розгляд справи відбувся 15 листопада 1936 р. о 10.00, за відсутності адвоката та прокурора. На суді Г. Сидорук підтвердив показання, які дав під час попереднього слідства. Він відкидав звинувачення в належності до контрреволюційної організації та проведенні антирадянської діяльності. Після оголошення показань свідків, а також засуджених – Майфета, Чуйкової, Романського та інших, Георгій заявив, що їхні показання є помилковими. Дослівно він сказав: «Я с ними никаких разговоров никогда не имел» [1, арк. 162]. У протоколі наведено текст заключного слова підсудних, котрі не визнавали себе винними [1, арк. 162 зв.]. Після обговорення в нарадчій кімнаті було виголошено вирок. Спецколегія суду у складі голови суду – Камського, членів – Шевченка та Фадєєва засудила Георгія та Сергія Сидоруків за ст.ст. 54-10, ч. 1. та 54-11 КК УРСР терміном на 4 та 6 років, з поразкою у правах на 2 і 3 роки, без конфіскації майна [1, арк. 163-166] (див. документ № 1).

Засуджені підготували касаційну скаргу, яку 30 грудня 1936 р. розглянула спеціальна колегія Верховного суду УРСР. У документі наголошувалося на тому, що «Романський, Ельманович, Гавриленко дали проти Сидоруків неправдиві показання. Заперечуючи обвинувачення їх у належності до контрреволюційної організації, вони пояснили свій зв'язок зі згаданими особами випадковими зустрічами, а також поскаржилися на суворість обраної судом до них міри покарання, яку просили пом'якшити» [1, арк. 176]. Однак суд не підтримав клопотання та залишив вирок у силі. Засуджених перевели з полтавської в'язниці до Харкова, а звідти етапували до Ухтинсько-Печорського виправно-трудового табору.

Георгій Сидорук звільнився 1940 р. Його подальшу діяльність вже було охарактеризовано вище. Щодо С. Сидорука, то після закінчення терміну ув'язнення його було залишено в таборі до 15 листопада 1945 р. – без пред'явлення нового вироку. Після повернення він проживав у Мукачеві, де на той час єпископом був Нестор (Сидорук), згодом переїхав із братом у Курськ. Через кілька днів після смерті єпископа Сергія знову було заарештовано й відправлено на довічне поселення в Кустанайську область Казахської РСР. Матеріали щодо повторного арешту та засудження зберігаються в окремому томі [1, т. 2.]. У серпні 1954 р. заслання скасували, а 1956 р. С. Сидорук повернувся до Полтави.

У матеріалах справи міститься чимало документів, які охоплюють період 1956-1959 рр. Усі вони пов'язані із процесом реабілітації жертв сталінського тоталітаризму. Спочатку було виправдано письменника Г. Майфета (4 серпня 1956 р.), а пізніше – «групу О. Романського» (17 листопада 1956 р.). Таким чином, склалися всі підстави для зняття обвинувачення з братів Сидоруків. 22 грудня 1957 р. С. Сидорук подав клопотання про реабілітацію до Генеральної прокуратури СРСР. 15 листопада 1958 р. заступник прокурора Полтавської області І. Базь підписав постанову на ім'я начальника Управління КДБ в Полтавській області. В документі міститься вимога про проведення додаткового слідства у справі. Вже в січні 1959 р. були допитані М. Гавриленко, С. Данишев та М. Улашкевич, які проходили свідками по кримінальній справі 1936 р. До аналізу також залучили позитивні характеристики, витяги з довідок про реабілітацію «групи О. Романського», Г. Майфета, О. Постоєва та інших. У звіті начальника слідчого відділу УКДБ в Полтавській області від 29 січня 1959 р. вказувалося, що обвинувальний вирок від 15 січня 1936 р. підлягає скасуванню [1, арк. 232]. На основі вищезазначеного звіту заступник прокурора УРСР підготував протест [1, арк. 233-235]. 5 червня 1959 р. Президія Верховного суду УРСР розглянула кримінальну справу за протестом прокуратури на вирок спецколегії Харківського обласного суду від 15 листопада 1936 р. У результаті вирок було скасовано, а справу закрито за відсутністю складу злочину. В документі зазначалося, що обвинувачення проти братів Сидоруків ґрунтувалося на «неперевіреніх показаннях заарештованих на той час за іншими справами», а також те, що вони «були засуджені за злочини, яких фактично не вчиняли» [1, арк. 238] (див. документ № 2). Після повернення до Полтави Сергій Сидорук працював на педагогічній роботі. Інформації про його подальше життя не виявлено.

Висновки. Таким чином, дослідження матеріалів кримінальної справи дозволило нам з'ясувати невідомі досі факти з біографії єпископа Нестора. Результати аналізу протоколів допитів та інших документів дають можливість прослідкувати методи репресивної діяльності сталінського тоталітарного режиму щодо інтелігенції. Будь-яка критика заходів радянського уряду і партії могла вилитися в арешт, звинувачення за різними статтями Кримінального кодексу та багаторічне ув'язнення в таборах ГУЛАГу. НКВДисти діяли за чіткою схемою: створювали міфічні антирадянські організації, арештовували громадян, які висловлювали власну думку щодо різних аспектів суспільно-політичного життя, вибивали необхідні зізнання, виносили вирoki на довгі роки ув'язнення. Розсекречення відомих архівних фондів дає можливість сучасним пошуковцям заповнити «білі плями» вітчизняної історії.

ДОКУМЕНТИ

№ 1

15 листопада 1936 р. – Вирок у справі Георгія та Сергія Сидоруків [1, арк. 186-187].

Секретно.

Дело № 554
1936 года

ПРИГОВОР (Уголовный)

Именем Украинской Социалистической Советской Республики

1936 года, ноября 15 дня, выездная Сессия Спецколлегии Харьковского Облсуда в гор. Полтаве, в составе председательствующего Камского, членов Коллегии Шевченко, Фадеева, при секретаре Ищенко, без участия сторон.

На Сидорука Сергея Мартыновича, 35 лет, уроженца города Седлеца (Польша), сына бывшего мирового судьи, беспартийного, женатого, с высшим образованием, до ареста являлся преподавателем рабфака института пищевой промышленности в г. Полтава, не судимого.

Сидорука Георгия Мартыновича, 32 лет, уроженца г. Заверинцы (Польша), сына бывшего мирового судьи, беспартийного, холостого, с высшим образованием, до ареста был преподавателем сельскохозяйственного института в гор. Полтаве, не судимого.

По обвинению их по ст.ст. 54-10, ч. 1 и 54-11 УК.

В судебном заседании и о материалах предварительного следствия Спецколлегия установила, что подсудимый Сидорук Сергей, начиная с 1930 года входил в состав Московской к-р террористической группы, периодически выезжал из Полтавы в г. Москву, где на квартире своего знакомого Романского Александра участвовал на совещаниях этой к-р группы. В 1932 году подсудимый Сидорук Сергей на квартире члена к-р террористической группы Романского в г. Москве, где присутствовали члены группы Эльманович, Чуйкова и жена Романского, информировал собравшихся о тяжелом положении крестьянства на Украине, в связи с коллективизацией, что благодаря коллективизации, все, якобы крестьянство, недовольно Соввластью, и пойдет на стихийные восстания. Там же, на собрании, по предложению Романского, подсудимый Сидорук Сергей принял поручение вести повстанческую агитацию среди крестьян и подбирать кадры для к-р группы на Украине. Эту работу он намеревался проводить вместе со своим братом Георгием Сидорук, разделявшим к-р взгляды московской к-р группы, ставившей своей целью проведение террористических актов над руководителями партии и Советского правительства. На этом же собрании было решено проводить организованную борьбу с Соввластью, и на случай восстания крестьянства на Украине, возглавлять это движение. Кроме того, подсудимый Сидорук Сергей с 1920 по 1927 год, по показаниям Гавриленко, входил в состав полтавской к-р монархической группы, возглавляемой Поляковой и существовавшей под видом астрономического кружка, участвовал на собраниях группы, где выражал недовольство существующим Советским строем.

Подсудимый Сидорук Георгий, по показаниям членов к-р террористической группы Эльмановича и Романского, также являлся членом московской к-р террористической группы, участвовал один раз на собрании группы в квартире Романского в 1931-32 гг., где проводились к-р террористические разговоры (л. д. 81-114, 126).

Изложенное подтверждается материалами дела, показаниями свидетелей Улашкевича и членов к-р террористической группы, ныне осужденных Романского Александра, Чуйковой, Эльмановича, Гавриленко и Майфета. Спецколлегия считает доказанным, что подсудимый Сидорук Сергей состоял членом к-р террористической группы в гор. Москве и Полтаве, принимал участие в собраниях группы, где обсуждались вопросы о терроре над руководителями партии и правительства, информировал членов московской группы о положении крестьянства на Украине в к-р духе и получил задание вести повстанческую агитацию среди крестьян, т. е. совершил преступление, предусмотренное статьей 54-10 ч.1 и 54-11 УК.

Сидорук Георгий состоял членом к-р террористической группы в Москве и в одну из поездок в Москву из Полтавы, участвовал на собраниях группы, где велись террористические разговоры, т. е. совершил преступление, предусмотренное статьей 54-10 ч.1 и 54-11 УК.

Подсудимые оба виновным себя не признали и не привели существенных данных в опровержение показаний свидетелей. Переходя к избранию меры наказания, Спецколлегия учитывает степень совершения преступлений каждого из подсудимых и социальную опасность их для общества, а потому руководствуясь ст.ст. 296, 297 и 302 ч. 3. УПК и на основании ст. ст. 54-10 ч. 1 и 54-11 УК

ПРИГОВОРИЛА:

Сидорука Георгия Мартыновича подвергнуть лишению свободы в отдаленных исправительно-трудовых

лагерях сроком на четыре года с поражением в правах по п. п. «а», «б», «в» с. 29 УК сроком на 2 года.

Сидорука Сергея Мартыновича подвергнуть лишением свободы в отдаленных исправительно-трудовых лагерях сроком на шесть лет с поражением в правах по п. п. «а», «б», «в» с. 29 УК сроком на три года.

Засчитать обоим осужденным срок предварительного заключения с 14 февраля 1936 года. Меры пресечения оставить – содержание под стражей в Полтавской тюрьме. Судебные издержки отнести за счет осужденных.

Приговор может быть обжалован в кассационном порядке в Верховный Суд УССР в 5-ти дневный срок со дня вручения осужденным копии приговора.

Председательствующий – Камский.

Члены: Шевченко, Фадеев.

№ 2

5 червня 1959 р. – Постанова про реабілітацію Георгія та Сергія Сидоруків [1, арк. 236-238].

Таємно.

ПОСТАНОВА № 1253 н-59

м. Київ

5 червня 1959 р.

ПРЕЗИДІЯ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

В складі: головуєчого

Голови Верховного суду УРСР

Тов. Глух Ф. К.

Членів Президії: т. т. Кухаря О. В., Данченка М. І., Євсєєнко Т. С., Антонова М. Ф., Кузовкіна О. С.,

Глушченка Ю. І.

з участі заст. прокурора УРСР т. Самаєва М. Т.

розглянула кримінальну справу за протестом заступника Прокурора УРСР на вирок спецколегії Харківського обласного суду від 15 листопада 1936 р., яким по ст.ст. 54-10 ч.1 та 54-11 КК УРСР засуджені:

Сидорук Сергій Мартинович, 1901 р. народження, уродженець м. Седлець (Польща), безпартійний, з вищою освітою, до арешту працював викладачем робфака при Полтавському інституті харчової промисловості

– на шість років позбавлення волі у виправно-трудовому таборі з поразкою прав по п.п. «а, б, в» ст. 29 КК УРСР на три роки.

Сидорук Георгій Мартинович, 1904 р. народження, уродженець м. Заверинці (Польща), безпартійний, з вищою освітою, до арешту працював викладачем в Полтавському сільськогосподарському інституті

– на чотири роки позбавлення волі у виправно-трудовому таборі з поразкою прав по п.п. «а, б, в» ст. 29 КК УРСР на два роки.

Ухвалою спецколегії Найвищого суду УРСР від 30 грудня 1936 р. вирок залишено в силі.

Заслухавши доповідь члена Верховного суду УРСР Каплунові Є. І. та висновок заст. прокурора УРСР Самаєва М. Т., який підтримував протест, і вважав, що справу відносно Сидорука С. і Сидорука Г. належить закрити за відсутністю складу злочину, Президія Верховного суду УРСР

установила:

Сидорук Сергій і його брат Сидорук Георгій визнані винними в тому, що вони з 1930 р. були членами московської контрреволюційної терористичної групи, в яку крім них входили Романський Олександр, Ельманович, Чуйкова, Романська Ольга, Яблонський та Грюнваль.

Як члени цієї контрреволюційної групи вони періодично приїжджали в м. Москву на збори групи, які влаштовувалися на квартирі Романського і проводили там різні антирадянські розмови, спрямовані проти заходів радянського уряду відносно колективізації. Від контрреволюційної групи Сидорук Сергій одержав завдання проводити антирадянську агітацію серед селян і підбирати кадри для контрреволюційної групи.

В протесті заст. Прокурора УРСР посиляється на недоведеність обвинувачення Сидорука Сергія і Сидорука Георгія та прохає вирок обласного суду і ухвалу Найвищого суду УРСР відносно них скасувати і справу переведенням закрити.

Протест підлягає задоволенню.

Як видно з матеріалів справи, обвинувачення Сидорука Сергія і Сидорука Георгія органи слідства і суд обґрунтували на неперевіренних показах заарештованих в той час по інших справам Гавриленка, Ельмановича, Чуйкова, Романського Олександра і Майфета, протоколи допиту яких в копіях приєднані до цієї справи.

З копій протоколів допитів цих осіб видно, що вони нібито визнавали, що утворювали з себе контрреволюційну групу, в яку також входили Сидорук Сергій і Сидорук Георгій.

На попередньому слідстві і в судовому засіданні Сидорук Сергій і Сидорук Георгій не визнавали себе винними в пред'явленому обвинуваченні, заперечували покази Гавриленка, Чуйкової, Ельмановича, Романського, Романської та Майфета і посилялися, що ні до якої контрреволюційної групи вони не входили,

нічого про існування такої групи вони не знають і що ніякою антирадянською діяльністю вони не займалися.

Не дивлячись на це, Майфет, Романський, Чуйкова і Ельманович ні на попередньому слідстві, ні в судовому засіданні по справі про обвинувачення Сидорука Сергія і Сидорука Георгія зовсім не допитувалися.

У судовому засіданні суд допитав лише двох свідків – Улашкевача і Даншева, які нічого про будь-яку антирадянську діяльність Сидорука Сергія і Сидорука Георгія не показували.

При такому положенні у суду не було підстав виносити відносно Сидорука Сергія і Сидорука Георгія обвинувальний вирок.

Крім того, в 1959 р. органи КДБ провели додаткову перевірку матеріалів, по яких Сидорук Сергій і Сидорук Георгій були засуджені. В процесі цієї перевірки встановлено, що вирок Військової колегії Верховного суду СРСР відносно Майфета від 1936 р. і постанова особливої наради при НКВС СРСР відносно Романського, Ельмановича, Чуйкової та інших, які нібито були учасниками тієї контрреволюційної групи, участь в якій ставилася в вину Сидоруку С. і Сидоруку Г. в 1956 р. Верховним судом СРСР скасовані і справи на них переведенням закриті за відсутністю складу злочину. Ніяких доказів про те, що в дійсності існувала якась контрреволюційна група, до якої нібито входили Сидорук Сергій і Сидорук Георгій, при додатковій перевірці не встановлено.

Не встановлено також ніяких даних і про те, що Сидорук Георгій та Сидорук Сергій займалися антирадянською агітацією, або будь-якою іншою контрреволюційною діяльністю.

Після відбуття покарання Сидорук Сергій, як це видно із матеріалів справи, за постановою особливої наради при МДБ СРСР від 19 січня 1952 р. по тим же матеріалам, по яким в 1936 р. був засуджений знову безпідставно, був виселений на спецпоселення в Кустанайську область.

Ця постанова особливої наради відносно Сидорука теж підлягає скасуванню.

Оскільки додатковою перевіркою проведеною органами КДБ встановлено, що Сидорук Сергій і Сидорук Георгій в 1936 р. були засуджені за злочини, яких фактично не вчиняли, то вирок відносно них підлягає до скасування, а справа до закриття переведенням, не за недостовірністю обвинувачення, як про це йдеться в протесті, а за відсутністю складу злочину.

Погоджуючись з протестом заст. Прокурора УРСР, Президія Верховного Суду УРСР

ПОСТАНОВИЛА:

Вирок спецколегії Харківського обласного суду від 15 листопада 1936 р., і ухвалу спецколегії Найвищого суду УРСР від 30 грудня 1936 р. відносно Сидорука Сергія Мартиновича і Сидорука Георгія Мартиновича скасувати і справу переведенням закрити за відсутністю складу злочину.

Постанову особливої наради при МДБ СРСР від 19 січня 1952 р. відносно Сидорука Сергія Мартиновича теж скасувати, справу переведенням закрити і його від спецпоселення звільнити.

Головуючий Ф. Глух.

1. Архів Управління Служби Безпеки в Полтавській області. Архівно-кримінальна справа № 6336-с. – Т. 1. – 244 арк.; Т. 2. – 58 арк.
2. Бажан О. «Великий терор» на Харківщині: масштаби, виконавці, жертви / О. Бажан, В. Золотарьов // Краєзнавство. – 2012. – № 1. – С. 85-101.
3. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939-1950) / Б. Боцюрків. – Пер. з англ. Н. Кочан; За ред. О. Турія. – Львів: Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – XX + 268 с.
4. Войналович В. Партиїно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940-1960-х років: політологічний дискурс: [Монографія] / В. Войналович. – Ін-т політ. і етнонац. досліджень НАН України. – К.: Світогляд, 2005. – 742 с.
5. Государственный архив Российской Федерации. – Ф. Р-6991. Совет по делам религий при Совете Министров СССР. – Оп. 7: Личные дела высших служителей культа. – Дело 84: Епископ Курский Нестор (Сидорук Георгий Мартынович) (29 сентября 1945 - 4 марта 1949). – На 45 листах.
6. Данилец Ю. Нестор (Сидорук) – первый Мукачево-Ужгородский архиерей / Ю. Данилец // Государство, общество, церковь в истории России XX-XXI веков: [Материалы XV Междунар. науч. конференции, Иваново, 23-24 марта 2016 г.]. – В 2 ч. – Ч. 1. – Иваново: Изд-во «Ивановский государственный университет», 2016. – С. 117-123.
7. Данилец Ю. Документи ГАРФ про діяльність єпископа Мукачівсько-Ужгородського Нестора (Сидорука) / Ю. Данилец // Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. На пошану київського митрополита Євгенія (Болховітінова): [Матеріали Чотирнадцятої Міжнар. наукової конференції (25 травня - 3 червня 2016 р.)]. – К., 2016. – С. 198-200.
8. Козловский А., свящ. Поездка в Харбин / А. Козловский // Журнал Московской патриархии. – 1949. – № 11. – С. 7-9.
9. Концевич Н., прот. Епископ Курский и Белгородский Нестор (некролог) / Н. Концевич // Журнал

- Московской патриархии. – 1951. – № 11. – С. 7-8.
10. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. – К.: Державне видавництво політичної літератури, 1950. – 168 с.
11. Майфет Григорий Иосифович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gulagmuseum.org/show/Object.do?object=251898&language=1>. [Останній візит – 3 серпня 2017 р.].
12. Назначения на архиерейские кафедры [наречение и хиротония архимандрита Нестора (Сидорук) во епископа Уманского] // Журнал Московской патриархии. – 1945. – № 10. – С. 31.
13. Нестор, епископ. Из Закарпатья / Нестор // Журнал Московской патриархии. – 1947. – № 8. – С. 37.
14. Письма патриарха Алексия I в Совет по делам Русской православной церкви при Совете народных комиссаров – Совете министров СССР. 1945-1970 гг. – Под ред. Н. А. Кривовой; отв. сост. Ю. Г. Орлова; сост. О. В. Лавинская, К. Г. Ляшенко. – В 2 т. – Т. 1: 1945-1963 гг. – М., 2009. – 847 с.
15. Пребывание в Москве епископа Мукачевского Владимира // Журнал Московской патриархии. – 1945. – № 11. – С. 20-21.
16. Раздорский А. Архиереи Курского края XVII–XX вв.: [Краткий биографический справочник] / А. Раздорский. – Курск: Регион-Пресс, 2004. – 127 с.
17. Реабілітовані історією. Полтавська область: Науково-документальна серія книг. – Київ-Полтава: Видавництво АСМІ, 2006. – Кн. 4. – 736 с.
18. Ревеук В. Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941-1945) / В. Ревеук. – Полтава: Дивосвіт, 2010. – 292 с.
19. Сводка важнейших показаний арестованных по ГУГБ НКВД СССР За 7–8 февраля 1938 г. // Лубянка. Советская элита на сталинской голгофе. 1937-1938. Архив Сталина: Документы и комментарии / Сост. В. Н. Хаустов. – М.: МФД, 2011. – С. 57-68.
20. Смирнов А., прот. Поездка в Венгрию / А. Смирнов // Журнал Московской патриархии. – 1946. – № 9. – С. 45-53.
21. Федосеев А. Албанская миссия епископа Нестора (Сидорука) [Електронний ресурс] / А. Федосеев // *Studia Humanitatis*. Международный электронный научный журнал. – 2005. – № 2. – Режим доступу: <http://sthum.ru/content/fedoseev-albanskaya-missiya-episkopa-nestora-sidoruka>. [Останній візит 29 липня 2017 р.].
22. Фенич В. Греко-католики, православні і влада на Закарпатті (осінь 1944 - зима 1946 рр.) / В. Фенич // *Carpatica*-Карпатика. – Вип. – 35: Європейські цінності та конфесійно-національна ідентичність населення Українських Карпат. – 2006. – С. 232-246.
23. Хроника (назначения и перемещения архиереев) [епископ Ужгородский и Мукачевский Нестор (Сидорук) назначен епископом Курским и Белгородским] // Журнал Московской патриархии. – 1948. – № 9 – С. 40.

РЕЗЮМЕ

ЖИЗНЕННЫЙ ПУТЬ ПРАВОСЛАВНОГО ЕПИСКОПА НЕСТОРА (СИДОРУКА) (1904-1951) В СВЕТЕ НОВЫХ АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ

Данилец Ю. В. (Ужгород)

В статье исследован неизвестный сюжет из биографии епископа Нестора (Сидорука), связанный с репрессиями против него в 1936 г. На основании материалов уголовного дела автор изучает ход следствия и анализирует результаты расследования. Показана позиция свидетелей по делу, приведены выдержки из характеристик и справок. Анализ документов дал основание сделать вывод о том, что Г. Сидорук был осужден необоснованно.

Ключевые слова: группа, осужденный, обвиняемый, приговор, свидетель, суд.

SUMMARY

THE COURSE OF LIFE OF THE ORTHODOX BISHOP NESTOR (SIDORUK) (1904-1951) IN THE LIGHT OF THE NEW ARCHIVAL DOCUMENTS

Yu. Danylets (Uzhhorod)

The article explores an unknown story from the biography of Bishop Nestor (Sidoruk), related to the repression against him in 1936. The author, based on the materials of the criminal case, studies the investigation and analyzes the results of the investigation. The position of the witnesses in the case is shown, excerpts from the characteristics and references are given. Analysis of the documents gave grounds to conclude that G. Sidoruk was convicted unreasonably.

Keywords: accused, convict, court, group, sentence, witness.